

Jag skulle tro att det skulle löna sig att söka också förklaringen till namnet *Härkätie* 'Oxvägen' just i den medeltida kulturen, i att boskapshjordar eller oxdragna vagnar var en vanlig syn just på den här vägen, snarare än att utgå från att namnet har ett mytiskt ursprung.

Jaakko Masonens avhandling är ett intressant forskningsexperiment och som lärdomsprov en duglig prestation. Otvivelaktigt ger den skäl för att omvärdera uppfattningen om landsamfärdsledernas betydelse redan under förhistorisk tid. Men den ger ännu inte ett slutligt och säkert belägg för att användningen av en väg som Oxvägen skulle ha inletts i stor utsträckning redan omkring 800-talet så, att landtransporter om sommaren i hela södra Finland skulle ha använts i större utsträckning än vattentransporter. I detta avseende har författaren dragit tills vidare alltför säkra och långtgående slutsatser. Det är naturligtvis möjligt, att forskningen längre fram kommer att få säkra belägg för hans tes när man utforskar och daterar gamla vägar i större utsträckning, men inte heller på denna punkt har vi rätt att gå sakerna i förväg och framföra hypoteser och möjligheter som fakta och sanningar.

Jouko Vahtola

Karlöns medeltid

Hailuodon keskiaika [Karlöns medeltid]. Toim. Kyösti Julku, Reija Satokangas, *Studia Historica Septentrionalia* 15 200 s. Rovaniemi (Jyväskylä) 1988.

En institution som med energi bedriver forskning i äldre nordisk historia är den av prof. Kyösti Julku ledda historiska institutionen vid Uleåborgs universitet. Hösten 1988 har en volym utkommit rörande Karlös medeltid. Eftersom inga skriftliga dokument har bevarats från denna tid, har man satt in en tvärvetenskaplig arkeologisk, paleobotanisk och filologisk forskning. Resultaten visar vad ett sådant samarbete kan åstadkomma också där urkunderna saknas.

De arkeologiska utgrävningarna har utförts somrarna 1985–87 av Kirsti Paavola och gällt grunden av den 1688 nedbrunna träkyrkan från 1600-talet. Här har Lars Petterssons 1977 framförda uppfattning om redan en medeltida kyrka eller kapell bekräftats. Han argumenterade utgående från de tjärsmålningar som bevarats

med medeltida motiv. Nu har gravar konstaterats delvis under den brunna kyrkans stenfot, vilka med C14-metoden kunnat dateras till 1300- och 1400-talen. Ännu äldre är vissa framgrävda träkonstruktioner. Någon dendrokronologisk bestämning synes dock icke kunnat presteras. Desto intressantare är myntfynden, 23 brakteater från 1400-talet och 5 dubbelsidiga mynt (hvid, örtug, 1/2 örtugar och klipping) från Sturetiden. Örtugmynten är präglade i Åbo, Västerås och Stockholm.

Vid branden 1968 räddades ett antal träskulpturer, Birgitta, Laurentius, apostlarna, från 1400-talet, Vår Fru från början av 1500-talet. Man har hittills antagit att de skulle förts till Karlö undan reformatoriskt nit. Mot utgrävningsresultaten – och dessutom Karlös läge, betydelse och sjöförbindelser – framstår det som allt mera sannolikt att skulpturerna hört till det medeltida kapellet därstädes.

För de pollenanalytiska forskningarna står Sheila Hicks. Hennes uppsats har skisser över Karlö i olika skeden av landhöjning, liksom av jordmånen och vegetationen. Dagens odlingsmark låg i varje fall under medeltiden mestadels under havsytan. Här kan vi icke ingå på undersökningens metod eller detaljer.

Sheila Hicks gör gällande att de äldsta spåren av troligen mer eller mindre säsongbetonad bebyggelse är från c. 1050–1150! För 1300-talet skisserar hon redan etablerad befolkning som utom fisket bedrev boskapsskötsel och väl också någon sädesodling. Med landhöjningen vidgades bygden söderut och från 1580-talet har vi exakta tal för både bosättning och näringsfång.

Ortnamnen på Karlö undersöks av Jouko Vahtola. Avsnittet gör på en historiker ett både kunnigt och vederhäftigt intryck. Det bygger på ett omfattande jämförelsematerial och kännetecknas både av uppslagsrikedom och kritisk försiktighet. Vahtola är i tillfälle att precisera och även justera tidigare i sin doktorsavhandling om Norrbottens bebyggelse framlagda rön. Han särskiljer i stort sett sex olika inslag: ett sydkarelskt, främst representerat av namnet Hailuoto – varom mera nedan –, ett sydösterbottniskt, ett från Vacka-Finland (trakten norr om Åbo) och Nedre-Satakunda, ett från Övre Satakunda, ett skandinaviskt (väl både norrländskt och österbottniskt) och ett från det närmaste österbottniska fastlandet.

Överlägset starkast har inslaget från sydvästra Finland varit. Vahtola sätter detta i samband med den målmedvetna kolonisation som under 1300-talet och in på 1400-talet också gav fastlandet på dessa breddgrader dess fasta bosättning. På Karlö ger gårdarnas placering 5–8 meter över havet en allmän datering med hänsyn till landhöjningen.

Att det västfinska inslaget varit så starkt på Karlö är inte förvånansvärt. I äldsta tid har karelare, kväner och hälsingar samt norrmän

konkurrerat om Lapp- och Finnmarken (Egils saga, Hälsingelagen). Karelarna hade den längsta vägen till Norrbotten, och fastän en viss bosättning synes bestyrkt på 1300-talet i Kemi och Torneå, kan den icke ha varit särskilt talrik. Efter frederna med Sverige och Norge 1323–26 inskränkte sig det Ladoga- och östkarelska inflytandet till handelsfärder och dessemellan till krigståg. Den svenska kronan satte däremot in en målmedveten kolonisation. För karelarna öppnade sig efter anslutningen till Novgorod omätliga erämarker i nordost. Jaakolas Karjalanranta och sjufloders Karelen har aldrig funnits vid Bottenviken, utan vid Vita havet.

Till de få östliga ortnamnen räknar Vahtola Karlöns finska namn, Hailuoto, tillfyllest belagt på 1500-talet, men länge märkligt nog ogärna använt av de finska öborna själva. Namnet härleds från haili, färsk strömming. Belägget är det enda vid Bottenviken, men namn på haili förekommer rikligt vid Finska vikens kust mellan Kymmene älv och Systerbäck samt på öarna därutån. Det är dock svårt att tänka sig att folk från dessa relativt sent koloniserade trakter skulle tagit sig upp i Bottenviken, både för avståndets skull och för att man själv hade goda fiskevatten. Frågan är om vi inte har att göra med ett gammalt finskt ord, som längs Finlands väst- och sydkust slagits ut dels av den svenska kolonisationen, dels av den sedan medeltiden dominerande hanteringen av salt strömming, sillake > silakka.

Vad den av J. J. Mikkola och Viljo Nissilä lanserade tolkningen Karlö < Karelö beträffar, framför Vahtola som alternativ Lars Hellbergs sammanställning av namnet med Karlö i Esbo och Pyttis, dit karlfolket i forna tider drog för att fiska. Man frågar sig också hur en så stor betydelseförskjutning som Karela- till Karl opåaktat kunnat vara möjlig.

I någon mån saknar man en inventering av personnamnen. Den äldsta listan på bönder är från 1548; då fanns på ön 43 personer i näbbskattslängden. Man noterar den starka övervikten av bibliska och helgonnamn, vilket bestyrker det finska inslaget. Inalles noteras 16 olika namn, av vilka namnet Olov bars av 9, Nils av 6, Per av 5 och Lars av 4. Namnet Tönnes klingar lågtyskt. Av de 16 fadersnamnen var likaledes Olov talrikast (5), följt av Henrik (4). Bland de 36 bönderna med fadersnamn fanns endast tre söner till resp. Tord, Sven och Asmund. Kontrasten mot svenskbygderna i Österbotten och särskilt Norrland är påfallande. En Hansson kan tolkas som lågtyskt inflytande. Av intresse är Olov och Abram Suomalainen, samt Henrik Hirvi. Släktnamn, kända också på andra håll i Norrbotten, bars av Mickel Präck samt Per och Nils Sluck. Per Skinnar bar ett yrkesnamn och Märet var en änka med helgonnamn.

Det bör sägas att Vahtola i samband med bebyggelsenamnen kommer in på ovan nämnda och även andra släktnamn från 1500-talet.

För Präck, som tidigare uppfattats som ett karelskt Prokko visar han en talrik förekomst i Syd-Österbotten. Namnet Brock är tydligen lågtyskt, i likhet med Sluk.

Matti Pääkkönen behandlar Karlödialekten. Den är förstås ett resultat också av de senare seklernas inflytelser, men de vid namnforskningen påvisade äldre skikten blir i stort sett bestyrkta. Den nya tidens savolaxiska inflyttning i hela kustlandet har i viss mån dolt ett eventuellt tidigt karelskt inslag.

Kyösti Julku diskuterar i ett slutkapitel, i huvudsak också återgivet som ett engelskspråkigt summary – de vunna resultaten. Boken avslutas med en minutiös bibliografi gjord av Reija Satokangas.

Jarl Gallén

Bidrag till Skärgårdshavets medeltid

Maritima medeltidsstudier, red. Christoffer H. Ericsson och Kim Montin, Jungfrusund 2. 94 s. Åbo 1989.

Under rubriken *Maritima medeltidsstudier* har Christoffer H. Ericsson samlat tre uppsatser med anknytning till sjöfart i Skärgårdshavet och Finska viken under medeltiden i en knappt 100-sidig volym, som på en gång fått bli nummer 2 i en rapportserie från "Jungfrusundsprojektet" och en hyllning på 80-årsdagen till sjöhistorikern, lektor emeritus Lars Grönstrand i Åbo. Volymen, som är en utgåva av Sjöhistoriska Museet vid Åbo Akademi, behandlar inte alls "Jungfrusundsprojektet", men är ändå ett viktigt bidrag till pågående forskning och vetenskaplig diskussion kring den medeltida sjöfarten i Östersjön.

De tre uppsatserna är till sina karaktärer rätt olika. Den första, och till omfånget största, är Jarl Galléns sista under hans livstid publicerade arbete. Dess titel är 'Kökar, klosterbröderna och havet'. Den andra uppsatsen är författad av Gunvor Kerkkonen och handlar om 'Bondesglares vinterfärder', d.v.s. om några nylandsbönders senvinterfärder till Reval. För den avslutande uppsatsen, som är en redogörelse för 'Timrade bryggkonstruktioner vid Hitis Högholm', svarar skriftens redaktör själv.

Jarl Gallén hade ursprungligen utlovat ett annat bidrag till den aktuella volymen. Det skulle ha behandlat det s.k. *itinerariet* i Kung Valdemars Jordebok och därmed mera direkt ha varit knutet till frå-